

Edgars Tons par mūziku un mūziķiem

Orests Silabriedis

2012. gada janvārī "Mūzikas Saule" publicēja fragmentus no vēstulēm, ko 50. gadu sākumā no Sanktpēterburgas uz Rīgu dzīvesbiedrei Margitai Tonei sūtīja Edgars Tons (1917–1967). 2017. gadā atcerēsīmies Edgaru Tonu 100. dzimšanas dienā. 2016. gada rudenī 90. dzimšanas dienu svinēs Latvijas Nacionālais simfoniskais orķestris, kura vadītājs Tons bija no 1963. līdz 1966. gadam. Ceļā uz šo jubileju karuseli vēlamies palaikam atgādināt kādus mūsu izcilā maestro dzīves faktus. Nākamajā laidienā plānojam ieskatu vēstulēs, ko Tonam rakstīja viņa Pēterburgas gadu metrs Boriss Haikins un kāda mūzikā kompetenta Tona talanta cienītāja, savukārt šajā reizē īsi ieskatīsimies grāmatā *Эдгар Тонс*, kas izdota 1974. gadā PSRS izdevniecībā *Музыка*.

PAR TONIEM UN PIĻUMUIŽU

Pirmā pasaules kara laikā Edgara Tona vecāki bēgļu gaitās nonāca Petrogradā. Viens dēls viņiem jau bija, un nu Petrogradā 1917. gada 17. janvārī pasaulē nāca otrs. Pirmo sauca Otis, otro nosauca par Edgaru. Rakstnieks Jūlijs Vanags, kura atmiņas "Trīc skartās stīgas" publicētas 1969. gada 21. novembra laikrakstā "Cīņa" un 1971. gada žurnāla "Karogs" pirmajā laidienā (tas ir grāmatā *Эдгар Тонс* lasāmā teksta oriģināls), atceras, ka brīžos, kad Tonam licies, ka Rīga viņu kaut kā aizskārusi, viņš teicis – braukšu strādāt uz Ļeņingradu. Kāpēc uz Ļeņingradu? Tā mana dzimtā pilsēta. Bet Rīga? Ak, jā, Rīga...

Tonu ģimene atgriezās Latvijā 1919. gadā (citos avotos – 1920. gadā) un drīz pēc tam apmetās uz dzīvi Piļumuižas ielā – tā līdz 30. gadu beigām sauca Lugažu ielu. 17. un 18. gadsimtā kaut kur tajā vietā, kur satiekas Lugažu iela un Katrīnas dambis, patiešām bijusi īsta Piļumuiža, istajā vārdā Pilenhofa. Tās nosaukums pirmoreiz reģistrēts 1683. gadā, un īpašnieks bijis Lielās ģildes pārstāvis, namnieks Martins Pils. Skaidrs, ka Pila māju latviski var saukt tikai par Piļumuižu, un ir patiešām žēl, ka šis nosaukums pazudis no Rīgas kartes.

Tātad Tonu ģimene apmetas uz dzīvi pa vidu starp Ganību dambi un Daugavu. Nākamā diriģenta tēvs ir smagkravu pārvadātājs. Viņa darbazirgi dzīvo stallī turpat pie mājas. Ap māju liels ābeļdārzs. Kad Edgaram desmit un Otim trispadsmit gadu, abi brāļi uzbūvē laivu. Pirmais ceļojums pa Daugavu beidzas ar nopietnu avāriju, taču brāļus kāds izglābj. Ūdens gandrīz paņem abus kādā ziemas dienā, kad jaunajām hokeja slidām ceļā pagadās negaidīts āliņģis. Tomēr arī šoreiz viss beidzas laimīgi.

Svētdienās brāļiem jātira stallis. Par to viņi dabū mazu kabatas naudu un var iet skatīties, piemēram, filmu "Tarzāns". Kad tēvam svētdienas uzvalks mugurā, tēvs kļūst muzikāls. Bez jēlkādām mūzikas skolām viņš iemācījies spēlēt klavieres, mandolinu, vijoli. Arī labi dzied. Otim nu jāspēlē vijole, Edgaram – klavieres. Kad pievienojas tēvs ar mandolinu un dažs kaimiņpuika ar bandžo vai mutes harmonikām, izveidojas "Piļumuižas ielas orķestris". Jūlijs Vanags saka – Tonu spēlētos slāgerus varēja dzirdēt vai līdz Sarkandaugavai.

Vasaras viņi pavada radnieku lauku īpašumā Bergos. Tad puikām jāiet ganos. Bet ir arī laiks izprieceim ar makšķerēšanu un peldēšanu.

Kad Otis pabeidz Olava komercskolu, "Piļumuižas orķestrim" pienāk grūtas dienas – vijolnieks pazūd no mājas un nerādās trīs gadus. Izrādās, Otis par matrozi aizpeldējis pasaules jūrās. Atgriežas tikai tad, kad kuģis netālu no Edinburgas uzskrien uz klints. Izglābto vidū ir arī Otis Tons, kurš pēc atgriešanās mājās paklausīgi izmācās par inženieri.

Edgars pa tam skolas orķestrī kļuvis par kontrabasistu. Neesot bijis neviena, kas uzņemtos spēlēt šo "lielo vijoli", un skolotājs teicis – lai Tons spēlē, viņš augumā padevies. Jauneklis tik nosmikņājis, sak, es jums parādīšu, cik skaisti var skanēt kontrabass. Parādījis ar' un 1934. gadā iestājies Latvijas konservatorijā. Stāsta, ka pēc augstskolas absolvēšanas 1939. gadā esot bijis spožs kontrabasa virtuozs.

Rakstura spītību Tons jaunākais parāda arī, iestājoties Latvijas Universitātes Ekonomijas fakultātē. Pēc Jūlija Vanaga teiktā, tas notiek derību dēļ, lai pierādītu kādam laikabiedram, ka nevis jāskundē par to, ka universitātē grūti iestāties, bet vienkārši jāstājas.

Veselu gadu (pēc citām ziņām – divus gadus) Tons pa dienu studē divās augstskolās un vakaros spēlē Teodora Vēja orķestrī. Un tad saka – pietiek veselību bojāt. Paliek tikai mūzika.

Autobiogrāfijā Edgars Tons raksta, ka viņš mācījies dziedāšanu, spēlētjis sitaminstrumentus un apguvis basa un alta spēli armijas pūtējorķestrī. Vietnē *music.lv*, kur publicēts detalizēts Tona dzīvesstāsts, lasām, ka bērnu skolā viņš mācījies diatoniskās trompetes spēli.

1945. gadā Edgars Tons otrreiz iestājas konservatorijā, mācās diriģēt vispirms pie Pētera Barisona, pēc tam pie Leonīda Vignera un pēc pieciem gadiem saņem diriģenta diplomu. Studiju laikā Tons kādu laiku diriģē izrādes Operetes teātrī, taču viņu vairāk pievelk opera, un 1948. gadā Leonīds Vigners aicina savu studentu strādāt par diriģenta asistentu Baltajā namā. Tajā pašā 1950. gadā, kad Tons beidz studijas, viņš arī piedalās Vissavienības jauno diriģentu konkursā un uzvar tajā. Seko vairāki Ļeņingradā pavadīti gadi, stažējoties toreizējā Kirova teātrī, kas mūsdienās ir Marijas teātris. Tons iemanto teātra mūziķu cieņu, un sirsnīgās attiecības saglabājas līdz pat viņa neilgā mūža galam.

50. gadu pirmajā pusē sākas Edgara Tona laiks Latvijas profesionālās mūzikas karaļtroni. Viņš ir Latvijas Nacionālās operas galvenais diriģents no 1954. līdz 1967. gadam. Viņa laikā – ne vairāk, ne mazāk kā ar solo Verdi Rekvīēmā – karjeru sāk Tona audzinātie dziedātāji Laima Andersone-Silāre, Kārlis Zariņš un Gurijs Antipovs. Tons pirmais Padomju Savienībā pievēršas Vāgnera operu iestudēšanai. Viņa vadībā citstarp top Šostakoviča operas “Mcenskas apriņķa lēdija Makbeta” un Britena operas “Pīters Graimss” iestudējumi. 1966. gadā par milzu notikumu Latvijas mūzikas dzīvē kļūst Jāņa Medīņa operas “Uguns un nakts” iestudējums.

Kā augstāk teikts, trīs gadus Tons vada arī LNSO. Elhonons Jofe atmiņu grāmatā par Tonu atgādina mums, ka maestro darbības laikā orķestris pievēršas tādiem līdz tam nespēlētiem opusiem kā Respīgi “Balāde par gnomiem”, Dikā “Burvju māceklis”, Debisī “Ibērija”, Onegēra *Pacific 231*, Riharda Štrausa “Tils Pūcesspiegēlis” un svīta no “Rožu kavaliera”, reti spēlētas Haidna un Mocarta simfonijas, Bēthovena Pirmā un Otrā simfonija, Prokofjeva Sestā simfonija, Stravinska “Ugunspuņš” un “Apollons Mūsagets”. Tona vadībā tiek pirmatskaņoti vairāki nozīmīgi Latvijas komponistu jaundarbi: Ivanova Devītā, Desmitā un 11. simfonija, Grīnblata Trešā simfonija un Klavierkoncerts ar Raimonda Paula solo, Ādolda Skultes Trešā un Ceturtā simfonija, Zariņa oratorija “Mahagoni”, Ramana Otrā simfonija, Saksofona koncerts un Divertissements, Imanta Kalniņa Koncerts orķestrim.

Vairākus gadus Tons māca jaunos diriģentus JVLMA, un viņa audzēkņu vidū ir Jānis Kaijaks, Centis Kriķis un Jāzeps Lindbergs.

Viss beidzas līdz ar Edgara Tona pēkšņo aiziešanu 1967. gada 8. maijā. Nav daudz gadījumu, kad kāda aiziešana pārtrauc vai pilnībā maina procesus noteiktā jomā. Uzdrošinos teikt, ka Tona nāve Latvijas mūzikas dzīves turpmākajam plūdumam un jo īpaši Latvijas Nacionālās operas gaitām piešķīra pilnīgi citu virzienu.

TONS PAR CITZEMJU KOMPONISTIEM

Ligitas Vidulejas literārā izklāstā saglabājušies dažus mēnešus pirms nāves pierakstīti Edgara Tona izteikumi par komponistiem, mūziķiem un diriģenta profesiju. Runājot par iecienītākajiem komponistiem, Tons nosauc vispirms Bahu un Bēthovenu. Viņaprāt, tās ir kalnu virsotnes – dižas tēmas, dziļš izstrādājums, formas skaidrība, mūzikas loģika. Bēthovena simfoniju ieskaņojumiem

Tons izceļ Hermaņa Ābendrota veikumu, arī tāpēc, ka pats savulaik spēlētjis viņa vadībā un ticis no Ābendrota vadītajiem Bēthovena lasījumiem dziļi iespaidots. Tons atzīst, ka necieš asarainu mūziku. Dod priekšroku klasicismam un mūsdienu, resp., 20. gadsimta pirmās puses un vidus mūzikai. Romantismu ne īpaši mīl. Patīk Brāmss – bagāts, grūts, saturīgs. Patīk Rihards Štrauss – spoža instrumentācija, kas palaikam pietrūkst laikmetīgās mūzikas paraugiem. Iztēlē redz Štrausu kā 20. gadsimta cilvēku frakā ar krikantēmu pogcaurumā.

Tons saka: “Štrausa mūzikā nav dziļas filosofijas – tā ir tieša, vienkārša, ikvienam saprotama un vienlaikus eleganta. Mīlu “Salomi” – tur ir savdabīgums, ekspresija, vētrains kaislības, tā ir spilgta mūzika. No 20. gadsimta mūzikas man tuvs Bartoks, Britens, Prokofjevs un Šostakovičs. Stravinskis liekas interesants. Ne daudz uz ārējiem efektiem tiecīgs, vietumis ilustratīvs, taču kopumā spīdošs meistars.”

Runājot par Šostakoviča operu “Mcenskas apriņķa lēdija Makbeta” (ko Rīgā Tona vadībā uzveda ar nosaukumu “Katerina Izmailova”) maestro saka – viņam daudz prieka sagādājis muzikālais risinājums, kurpretim operas ētika un estētika liekas problemātiska. Tons nevar pieņemt Katerinu kā apkārtējās vides upuri, kā labu cilvēku, viņš nespēj just līdzīgu viņas pārdzīvojumiem un Katerinas tieksmē pēc milestības saskata pārāk augstu cenu, jo cilvēkam jābūt kādām nepārkāpjamām robežām. “Man gribējās traktēt šo operu sarkastiski, rādīt notikumus ironiski un groteski,” saka Tons, “bet tā būtu pārmēru asa nīrgāšanās par labākajām cilvēka jūtām.”

TONS PAR LATVIJAS KOMPONISTIEM

Ligita Viduleja jautā Tonam viedokli par Latvijas komponistiem. Tons stāsta, ka viņam ļoti patīk Alfrēda Kalniņa “Baņuta”, bet tikai ar traģisko finālu, ne padomiski laimīgo. Instrumentāciju gan Kalniņš veidojot kā daždien pianists-ērgelnieks. Tonam ļoti patīk arī Jāņa Medīņa “Uguns

